

УДК 339.92:330.41.42

Прушківська Е.В.

*доктор економічних наук, професор,
Запорізький національний технічний університет***СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ У ПРОМИСЛОВОМУ СЕКТОРІ
В УМОВАХ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ****THE STRUCTURAL CHANGES IN THE INDUSTRIAL SECTOR
IN CONDITIONS OF INTENSIFICATION OF GLOBALIZATION PROCESSES****АНОТАЦІЯ**

У статті представлені теоретичні дослідження структурних зрушень у промисловості у контексті глобальних процесів. За результатами аналізу виявлено, що відмінності між розвиненими та країнами, що розвиваються, характеризуються якісним рівнем розвитку промисловості та їхнім індустріальним потенціалом. З'ясовано, що розвиток нових індустріальних країн змінює загальносвітову структуру промисловості, а також характеризує новий виток розвитку процесу індустріалізації в глобальному масштабі. Аналіз темпів зростання світового промислового виробництва у посткризовий період характеризується поступовим відновленням та процесами неоіндустріалізації.

Ключові слова: глобалізація, промисловість, структурні зрушення, структура економіки, неоіндустріалізація, індустріалізація, зайнятість.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены теоретические исследования структурных сдвигов в промышленности в контексте глобальных процессов. По результатам анализа выявлено, что различия между развитыми и развивающимися странами характеризуются качественным уровнем развития промышленности и их индустриальным потенциалом. Выяснено, что развитие новых индустриальных стран меняет общемировую структуру промышленности, а также характеризует новый виток развития процесса индустриализации в глобальном масштабе. Анализ темпов роста мирового промышленного производства в посткризисный период характеризуется постепенным восстановлением и процессами неоиндустриализации.

Ключевые слова: глобализация, промышленность, структурные сдвиги, структура экономики, неоиндустриализация, индустриализация, занятость.

ANNOTATION

The article presents the theoretical investigations of structural changes in industry in the context of global processes. According to the results of the analysis revealed that the differences between developed and developing countries, characterized by a quality level of industrial development and their industrial potential. It is found that the development of newly industrialized countries is changing the global industry structure and characterizes a new stage of development of the process of industrialization on a global scale. Analysis of the rate of growth of world industrial production in the post-crisis period is characterized by gradual recovery and processes neoindustrial.

Keywords: globalization, industry, structural changes, structure of economy, neoindustrialization, industrialization, employment.

Постановка проблеми. В умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів промисловість будь-якої країни стає частиною світового виробництва. У багатьох сучасних галузях, і особливо у машинобудуванні, широко використовується міжнародне виробниче кооперування, тобто формування виробничих технологічних ланцюгів, складові яких перебувають у різних кра-

їнах, але функціонують в узгодженому ритмі відповідно до цехів єдиного підприємства. Найбільшого розповсюдження такі процеси набувають у межах ТНК. Взаємозв'язок відтворювальних процесів національних господарств перетворив їх на складові елементи глобального господарського організму. Розвитку цього процесу сприяють створення єдиного світового інформаційного простору, вдосконалення усіх видів транспорту та комунікацій, виробнича діяльність різноманітних підприємств, у тому числі й ТНК, а також упровадження загальних стандартів виробництва та споживчих переваг.

Стандартизація технологічних процесів, форм організації виробництва, а також споживчих переваг населення планети сприяє поглибленню міжнародного поділу праці та інтеграції. Під впливом глобалізації структурні зміни призводять до суттєвих змін у світовій промисловості. Зокрема, диверсифікується галузева структура, змінюються форми суспільної організації виробництва, зростає взаємозв'язок ринків капіталу, товарів, технологій та праці, утворюється національне та регіональне поєднання виробничих процесів, відбувається перерозподіл промислового потенціалу на глобальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми структурних зрушень на глобальному рівні досліджують П. Марш, Л. Тейлор, й Ж. Сапір [1-3], а у промисловому секторі акцентують увагу на проблемах структурних змін такі вчені: С. Губанов, В. Кондратьєв, І. Родіонова, В. Цветков, Ю. Яковець та ін. [4-6].

В українській науковій думці зосереджують свою увагу на проблемах розвитку промисловості на новій технологічній основі такі вчені, як Ю. Бажал, О. Білорус, В. Геєць, А. Задоя, В. Ляшенко, Ю. Кіндзерський, Ю. Пилипенко, Л. Шинкарук, Л. Федулова та ін. [7-9]. Активізація глобалізаційних процесів вимагає подальших досліджень та виявлення структурних зрушень у промисловому секторі економіки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визначною рисою розвитку промисловості світу є збільшення частки наукомістких виробництв, які виготовляють інноваційні продукти з високою доданою вартістю (ІТ-технології, інформаційно-комуніка-

ційні технології). Процес індустріалізації у світових масштабах продовжується і в XXI ст. В нових індустріальних країнах цей процес набуває найбільшого розповсюдження, і частка промисловості в них сягає до 40%. Після глобальної світової кризи процеси неоіндустріалізації почали розгортатися в країнах із розвиненою економікою. Провідним ініціатором процесів реіндустріалізації є США. У країнах із трансформаційною економікою частка промисловості зменшується у секторальній структурі економіки, а також виникають регресивні тенденції щодо співвідношення обробних та добувних галузей. Безпосередньо усі ці тенденції відображаються у промисловому секторі, і потребують глибоких науково-теоретичних досліджень.

Мета статті полягає у виявленні та з'ясуванні характеру структурних зрушень у промисловому секторі в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Господарство будь-якої країни є сукупністю окремих галузей виробничої та невиробничої сфери, яка історично склалася в результаті суспільного поділу праці. Секторальна структура господарства відображає пропорції між секторами економіки: первинним, вторинним та третинним секторами. Галузева структура господарства характеризується часткою окремих галузей та підгалузей господарства в загальному обсязі виробництва. Важливим індикатором структури економіки країни є і структура зайнятості економічно активного населення в певних галузях та видах економічної діяльності. Ці пропорції в першу чергу визначають належність країни до аграрного, індустріального чи

постіндустріального типу економіки розвитку. Міжнародні та національні організації, вчені різних наукових напрямів, аналізуючи рівень та характер економічного розвитку країн світу, широко використовують трисекторну модель структури національної економіки, яка включає первинний сектор (agriculture), вторинний сектор (industry) та третинний сектор (service).

На сучасному етапі провідним сектором у світовій економіці та економіці високорозвинених країн є сфера послуг, домінування якої свідчить про перехід на постіндустріальну стадію розвитку (табл. 1).

Аналіз даних таблиці свідчить про скорочення частки вторинного сектору у загальній структурі ВВП у високорозвинених країнах та збільшення частки третинного сектора. Стан зайнятості у цих країнах – збільшення зайнятих у третинному секторі та зменшення їх частки у вторинному – також характеризує перехід до постіндустріальної стадії. Країни з трансформаційною економікою за статистичними даними також мають ознаки руху до постіндустріального суспільства. Але ця ситуація не є однозначною, оскільки в більшості країн, що розвиваються (які вступили на індустріальну стадію) і в яких проживає значна частка населення планети, питома вага промисловості у створенні ВВП і частка зайнятих у цьому секторі економіки зростають.

Нові індустріальні країни, такі як Республіка Корея, Таїланд, Китай, мають частку вторинного сектору у загальній структурі ВВП понад 43%, а також ці країни демонструють високі темпи економічного зростання, понад 6-7%. Тобто розвиток промисловості у цих кра-

Таблиця 1

Структура ВВП та зайнятості за трисекторною моделлю (2013 р.)

Країна	Первинний сектор		Вторинний сектор		Третинний сектор	
	частка у ВВП, %	частка зайнятих, %	частка у ВВП, %	частка зайнятих, %	частка у ВВП, %	частка зайнятих, %
<i>Високорозвинені країни</i>						
США	1,1	0,7	19,5	20,3	79,4	70
Японія	1,1	3,9	25,6	26,2	73,2	69,8
Німеччина	0,8	1,6	30,1	24,6	69	73,8
Великобританія	0,7	1,4	20,5	18,2	78,9	80,4
Франція	1,9	2,9	18,7	20,6	79,4	78,4
<i>Країни, що розвиваються</i>						
Бразилія	5,5	15,7	26,4	13,3	68,1	71
Мексика	3,6	13,4	36,6	24,1	59,8	61,9
Індія	17,4	49	25,8	20	56,9	31
Республіка Корея	2,6	6,9	39,2	23,6	58,2	69,4
Таїланд	12,1	38,2	43,6	13,6	44,2	48,2
Китай	10	33,6	43,9	30,3	46,1	36,1
<i>Країни з перехідною економікою</i>						
Росія	4,2	9,7	37,5	27,8	58,3	69,5
Білорусь	9,2	9,4	46,2	45,9	44,7	44,7
Казахстан	5,2	25,8	37,9	11,9	56,9	62,3
Україна	9,9	5,6	29,6	26	60,5	68,4
Світ	6	34,5	30,7	22,7	63,3	42,8

Джерело: складено автором за даними: [10]

їнах забезпечує економічне зростання в цілому.

Про роль промисловості у світовому масштабі свідчить також суперечливий факт, який проявляється в тому, що світовий ВВП на сучасному етапі формується головним чином за рахунок сфери послуг (72% – 2013 р.), а міжнародна торгівля здійснюється шляхом обміну, в основному, промисловою продукцією. Зокрема, за обсягом і за вартістю промислової товари складають 80-90% у загальній структурі обміну [11]. Існують також тенденції щодо загального зниження показників, які характеризують питому вагу промисловості у створенні світового ВВП та питому вагу зайнятості населення у цьому секторі у світовій економіці і, як наслідок, швидке зростання частки зайнятих у сфері послуг. Разом із цим роль промисловості в сучасному світі та в національних економіках окремих країн не знижується. Ретроспективний аналіз еволюційного розвитку доводить, що відмінності між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, характеризується перш за все якісним рівнем розвитку промисловості та їхнім індустріальним потенціалом.

Важливо зазначити, що в умовах переходу високорозвинених країн на постіндустріальну стадію розвитку частка вторинного сектора їхніх економік, а особливо галузей оброблювальної промисловості, поступово знижувалася. Водночас у світовій економіці скорочення частки вторинного сектора є незначним завдяки стрімкому розвитку економіки Китаю, а також нових індустріальних країн. Американський учений П. Марш у своїй роботі «Нова промислова революція: споживачі, глобалізація, кінець масового виробництва» (2012 р.) аналізує, що на початку 2000 р. частка Китаю у світовому випуску продукції складала 7%, а в 2005 р. вона зросла до 9,8%, у 2011 р. фактично подвоїлася – до 19,8%. Розвинуті країни у 2000 р. мали 73% світового виробництва, а вже у 2011 р. їх частка скоротилася до 54% [12]. Тобто за 10 років частка розвинених країн у світовому виробництві зменшилася на 19 відсоткових пункти за рахунок збільшення частки нових індустріальних країн. Щодо зайнятості, то в більшості країн, які розвиваються, зростає кількість зайнятих в промисловості, тобто значення вторинного сектора в економіці цих країн посилюється. Така ситуація змінює загальносвітові показники, а також характеризує новий виток розвитку процесу індустріалізації в глобальному масштабі. На підтвердження цього М. Кастельєс підкреслює, що «продовжуючи теоретизувати з приводу постіндустріалізму, ми пережили наприкінці ХХ ст. одну з найбільших хвиль індустріалізації в історії» [13].

Світова економіка на сучасному етапі стоїть на порозі нової індустріальної революції. Лауреат Нобелівської премії П. Кругман з цього приводу зауважує, що «...потрібно повністю переосмислити наше щоденне оточення. У тому числі і промисловість та сферу послуг відповідно

до цифрових технологій. Перехід на цифрові рейки всього промислового процесу, від розробки до розподілу, створить умови для третьої промислової революції, яка заново переокреслить географічні карти світового виробництва. Індустріалізація розвинених країн означає не повернення в минуле, а докорінне переосмислення виробництва. Темпи революції будуть визначати дві сили: зміни нашого ставлення до природи шляхом заощадливого використання сировинних ресурсів, а також перегляд нашої централізованої моделі виробництва з переходом до децентралізованої та орієнтованої на внутрішній попит» [14, с. 5]. На наш погляд, глобальна криза змусила по-новому подивитися на промисловий сектор як сектор, який створює реальний продукт та є одним із основних із продукування науково-технічного прогресу і стимулювання зайнятості.

Проблеми реіндустріалізації, нової промислової революції, неоіндустріалізації є на порядку денному та широко обговорюються у країнах із розвинутою економікою (США, ЄС, Японія), а також у країнах пострадянського простору (Росія, Україна, Казахстан). За нашим переконанням, ці питання у країнах пострадянського простору мають тільки декларативний характер, тоді як у розвинених країнах, зокрема США, здійснюються реальні практичні кроки по розвитку промисловості на новій якісній основі.

Аналізуючи світові тенденції розвитку промисловості в докризовий (2007 р.) та посткризовий період (2012 р.), важливо зазначити, що вона є провідною галуззю матеріального виробництва в порівнянні із сільським господарством та будівництвом. Темпи зростання промисловості швидше, ніж у інших галузях, а її частка у структурі матеріального виробництва постійно зростає. У докризовий період (2007 р.), за даними UNIDO, додана вартість світової промисловості оцінювалася приблизно у 12 трлн дол., тобто складала третину світового ВВП, перевищуючи частку сільського господарства у 7-8 разів. У період 1980–1990 рр. середньорічний темп зростання доданої вартості у промисловості складав 3,3%, а в сільському

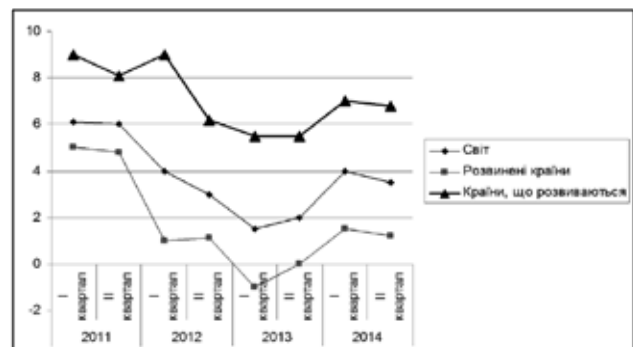

Рис. 1. Темпи зростання світового промислового виробництва, 2011–2014 рр.

Джерело: складено автором за даними: [15]

господарстві – 2,8%. У 1990–2000 рр. темпи світового промислового виробництва знизилися до 2,1%, а в сільському господарстві – до 1,2%, при загальному середньорічному зростанні світового ВВП на 2,4% [15]. Тобто підвищення темпів зростання світового ВВП здійснювалося здебільшого за рахунок промислового сектора, а також інформаційних та фінансових послуг.

У посткризовий період (2011–2014 рр.) світова промисловість характеризується зниженням темпів економічного зростання та поступовим відновленням (рис. 1).

При визначенні темпів та обсягів промислового виробництва важливо зазначити, що у різних міжнародних організацій (Всесвітнього банку (Worldbank), комісії ООН із промислового розвитку (UNIDO)) існують певні розбіжності. Але, на наш погляд, статистика, яку надає UNIDO, більш повно відображає світові тенденції щодо цієї галузі. За їхніми даними, зниження темпів світової промисловості спостерігається до I кварталу 2013 р. і починаючи із II кварталу 2013 р. до 2014 р. спостерігаємо певне зростання. Водночас ситуація є неоднозначною щодо розвинених країн та країн, які розвиваються. Країни, що розвиваються, демонструють темпи зростання більше 7,5%; у розвинених країнах триває спад, особливо в Європі, зокрема, в Німеччині – близько 1,7%, Італії – 6,2%, Франції – 1,9%. У США, на відміну від Європи, промислове виробництво зросло на 4,1%, завдяки новій політиці економічного розвитку країни та процесам реіндустріалізації [15].

Важливо зазначити, що тенденції розвитку світової промисловості знаходять свій особливий прояв на національному рівні. Зокрема, промисловий комплекс України є найбільшим міжгалузевим формуванням, де створюється більше третини валової доданої вартості усіх галузей нашої економіки. Цей сектор має важливе соціальне значення, забезпечуючи робочими місцями майже 30% працездатного населення. Умови для розвитку промислового виробництва створює сприятливий природно-ресурсний потенціал країни: її географічне розташування, мінерально-сировинні, земельні та трудові ресурси.

Проте реалії економічного буття свідчать про складні умови функціонування, розвитку та модернізації національного промислового сектору. Тенденції розвитку промисловості свідчать про започаткування переходу до посткризового економічного зростання та відновлення промислового потенціалу. Разом із тим комплексною проблемою залишається недостатня конкурентоспроможність вітчизняної промисловості на світових ринках. Так, у рейтингу глобальної конкурентоспроможності Світового Економічного Форуму Україна посіла 76 місце із 144 країн у 2014–2015 рр. [16], поступившись усім розвиненим країнам та більшості країн СНД. Відсутність виваженої структурної політики держави та виокремлення стратегіч-

них полюсів зростання у промисловості унеможливило розвиток національної економіки як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі.

Висновки. З розвитком науково-технічного прогресу відбуваються постійні зрушення в галузевій структурі як на рівні світового господарства, так і на рівні національної економіки. Якщо їх розглядати з точки зору мезоструктури, то вони проявляються перш за все у зміні пропорцій між добувними та оброблювальними галузями. Існує закономірність, що із розвитком промисловості частка добувних галузей у структурі промисловості зменшується. Ця тенденція чітко відстежується у розвинених країнах (США, Японія, Німеччина, Франція та інші), в яких після структурної кризи 1970-х рр. відбулося значне зменшення добувної промисловості, а частка галузей оброблювальної промисловості збільшувалася за рахунок енергозберігаючих та екомістких технологій. На відміну від розвинених держав, країни пострадянського простору, у тому числі й Україна, не здійснили структурні реформи в напрямку ресурсозберігаючих технологій. Формування ринкової економіки та вплив глобалізаційного чинника поглибив диспропорції у структурі промисловості та національної економіки в цілому. У результаті розвивалися галузі сировинного спрямування, оскільки був попит на їхню продукцію на зовнішньому ринку в докризовий період. Недостатньо розвиненими виявилися високотехнологічні галузі, які виробляють продукцію із високою доданою вартістю, та наукомісткі галузі, які і є основою неоіндустріальних процесів в умовах посилення глобалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тейлор Л. Постсоциалистический переход с точки зрения экономики развития (статья первая) / Л. Тейлор // Мировая экономика и международные отношения. – 1992. – № 12. – С. 41-54.
2. Тейлор Л. Постсоциалистический переход с точки зрения экономики развития (статья вторая) / Л. Тейлор // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 1 – С. 60-74.
3. Сапир Ж. Естественные монополии: проблемы определения и контроля [Текст] : общественно-политическая литература / Ж. Сапир // Проблемы прогнозирования. – 2004. – № 6. – С. 42-55.
4. Губанов С. Неоиндустриализация плюс вертикальная интеграция (о формуле развития России) / С. Губанов // Экономист. – Москва, 2008. – № 9. – С. 3-27.
5. Родионова И.А. Мировая экономика: индустриальный сектор / И.А. Родионова. – М. : РУДН, 2010. – 606 с.
6. Цветков В.А. Инновационная экономика как форма постиндустриального развития / В.А. Цветков, Е.В. Моргунов, Н.В. Илларионов // Промышленная политика Российской Федерации. – 2008. – № 1. – С. 24-42.
7. Білорус О.Г. Проблеми глобальної модернізації та імперативи неоіндустріалізації транзитивних економік / О.Г. Біло-

- рус // Економічний часопис – XXI. – 2012. – № 9-10. – С. 3–6.
8. Задоя А.А. «Новая индустриализация» в контексте стратегических целей Украины / А.А. Задоя // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1(5). – Том 1. – С. 146-154.
 9. Пилипенко Ю.І. Технологічна структура національної економіки: теорія, практика та регулювання : монографія / Ю.І. Пилипенко. – Д. : Національний гірничий університет, 2010. – 202 с.
 10. Центральне розвідувальне управління. The World Factbook 2012. The World Factbook 2013. Economy [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html>.
 11. Economic trends. National accounts. GDP by type of expenditure and Value Added by kind of economic activity, annual, 1970–2013 [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.
 12. Marsh P. The new industrial revolution: consumers, globalization and the end mass production / P. Marsh. – Yale University Press, 2012. – 320 p.
 13. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
 14. Krugman P. The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008 / P. Krugman. – New York : W.W. Norton & Company, 2009. – 214 p.
 15. Організація Об'єднаних Націй із промисловому розвитку (UNIDO) World Manufacturing Production [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : http://www.unido.org/Data1/IndStatBrief/World_Structure_of_Value_Added_in_selected_country_groups.cfm?print=no&type=W4&Country=UKR&Group=.
 16. Всесвітній економічний форум. Global-competitiveness-report-2014–2015 [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/rankings/>.